

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Duitse steun aan Indiase 'Islamisten'. De Niedermayer-Von Hentig expeditie 1915-1916

Stolte, Carolien

Citation

Stolte, C. (2013). Duitse steun aan Indiase 'Islamisten'. De Niedermayer-Von Hentig expeditie 1915-1916. *Leidschrift : Identiteit Door Strijd. Migranten En Minderheden Ten Tijde Van De Eerste Wereldoorlog*, 29(April), 93-107. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/72705>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/72705>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Duitse steun aan Indiase 'Islamisten'. De Niedermayer-Von Hentig expeditie, 1915-16

Carolien Stolte

The Kaiser began to speak of some prophesy that the English rule must come to an end in India during these years. I was not prepared for such a turn in our talk. I immediately put forth, however, "yes, your majesty, they in India often say that the English rule must come to an end after their hundred years reign, it is already time for them to go." I must say that I do not assert that I uttered these very words, but these words express best what I said at the moment.¹

Woord vooraf

Op een koude dag in maart 1915 ontmoette Keizer Wilhelm II in Berlijn de Indiase revolutionair Mahendra Pratap teneinde samen een anti-Brits complot te smeden. Het wekt misschien enige verbazing om een Indiase revolutionair in conclaaf met de keizer treffen. Enkele maanden daarvoor had Pratap zijn leven in Dehradun, in de uitlopers van de Himalaya, achter zich gelaten om de oorlog in Europa met eigen ogen te zien.² Zijn officiële reisdoel was Londen, maar hij ging in Marseille van boord en in plaats van de gebruikelijke trein richting Calais te nemen, vervolgde hij zijn reis naar Genève. Aldaar nam hij zijn intrek in Hôtel Angleterre om zich te beraden op de volgende stap.

Achteraf kan men zich afvragen of Pratap ooit van plan is geweest om daadwerkelijk naar Londen te gaan. Reeds maanden voor zijn reis had de Britse gezant in Agra geklaagd over de pro-Duitse toon van de door Pratap opgerichte krant *Nirbal Sewak* [nederige dienaar]. Veel later verklaarde Pratap dat deze kwestie zijn sympathie voor Duitsland verder had aangewakkerd, omdat de Centrale Machten 'het vuile Britse rijk bevochten'.³ Het was bovendien niet de eerste keer dat Pratap naar een Europese oorlog vertrok: in 1912 had hij geprobeerd aan de Ottomaanse

---

¹ M. Pratap, *My Life Story (1886-1979)*, vol. I (1886-1941), V. Singh ed. (New Delhi 2004) 41.

² Ibidem, 35.

³ Ibidem.

zijde mee te vechten in de Eerste Balkanoorlog. Zonder succes evenwel, want hoewel Pratap zeker niet de enige Indiase vrijwilliger was die zich in Istanbul meldde, was hij wel de enige niet-moslim. Het Ottomaanse leger stond wantrouwend tegenover de motieven van buitenlandse vrijwilligers die zich meldden om andere redenen dan uit religieuze solidariteit.⁴

Na zijn aankomst in Genève zocht Pratap ogenblikkelijk contact met Shyamji Krishnavarma, die op dat moment één van de belangrijkste Indiase revolutionairen in Europa was.⁵ Met de hulp van Krishnavarma en diens netwerk van collega-revolutionairen reisde Pratap verder naar Berlijn. Dit was het begin van een Indiase samenzwering om met Duitse- en Ottomaanse steun verschillende onafhankelijke staten aan de rafelranden van India over te halen om de oorlog te verklaren aan de Britten. Ze wilden deze staten hiervan overtuigen door te appelleren aan hun islamitische identiteit. De Ottomaanse Sultan Mehmet VI werd gezien als kalief en daarmee als hoofd van de *ummah*, de gemeenschap van gelovigen. Juist tegen het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog had deze oude titel aan betekenis gewonnen, als reactie op de dreiging van de voornamelijk Britse expansie in moslimgebieden. Zowel de Indiase als de Duitse deelnemers aan de samenzwering probeerden in te spelen op de pan-islamitische sentimenten die de Ottomaanse deelname aan de oorlog had ontketend. Het verwerven van de steun van de emir van Afghanistan, Habibullah Khan (1872-1919) was het belangrijkste doel van de expeditie.

Dit artikel behandelt de missie naar Habibullah naar aanleiding van de ervaringen van Mahendra Pratap en zijn Indiase collega-revolutionairen. Het onderzoekt de motieven aan Duitse en Indiase kant om tijd, geld en moeite te besteden aan het creëren van een extra front in Centraal-Azië, en de keuze om dit te rechtvaardigen door een pan-islamitische retoriek die voor beide kanten zeker niet vanzelf sprak. Tijdens de zogeheten Niedermayer-Von Hentig expeditie vielen de belangen van Duitse diplomaten en Indiase anti-imperialisten tijdelijk samen. De expeditie zou echter slechts voor één helft van het bondgenootschap een succes worden.

---

⁴ S.T. Wasti, 'The 1912-13 Balkan War and the Siege of Edirne', *Middle Eastern Studies*, 40.4 (2004) 59-78.

⁵ Syamji Krishnavarma was de oprichter van het India House in Londen en van het tijdschrift *Indian Sociologist*, beide belangrijke verzamelpunten voor Indiase radicalen in Europa. H. Fischer-Tiné, *Sanskrit, Sociology and Anti-Imperial Struggle: The Life of Shyamji Krishnavarma (1857-1930)* (Londen en New Delhi 2014).

Indiase revolutionairen in Duitsland

Pratap en Krishnavarma waren onderdeel van een groter netwerk van Indiase revolutionairen dat zich in Centraal-Europa bevond tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een divers netwerk was het echter niet: deze revolutionairen waren onderdeel van een kleine geleterde elite. Pratap was van adellijke afkomst en was opgeleid aan de vermaarde universiteit van Aligarh. Krishnavarma had in Oxford gestudeerd aan Balliol College, en was als Sanskritist verbonden geweest aan de Royal Asiatic Society alvorens zich te wijden aan de Indiase onafhankelijkheidsstrijd. Ook hun medestrijders waren veelal hoogopgeleid. Tussen 1880 en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was het aantal Indiase studenten in Europa snel gestegen.⁶ De voornaamste bestemming bleef Engeland, maar Centraal-Europese universiteiten vormden om twee redenen een aantrekkelijk alternatief. Juist de radicale denkers – ‘revolutionairen’ in Indiase ogen, ‘anarchisten’ of ‘terroristen’ volgens de Britten – verkozen een verblijfplaats buiten Groot-Brittannië. Dat kwam zowel door het uitstekende onderwijs als door de intellectuele en kunstzinnige omgeving die steden als München, Wenen en Berlijn boden.⁷ In deze steden was ruimte voor nieuwe ideeën, en beter nog: de Britse geheime dienst was er niet welkom.

Een belangrijke tweede reden was een beleid van actieve aanmoediging, vooral van Duitse kant. Voor de *Weltpolitik* van Wilhelm II waren deze anti-Britse student-activisten een geschenk uit de hemel. India werd gezien als de spil van het Britse imperialisme, en het speelde een hoofdrol in de koloniale fantasieën van de *Kaiser*.⁸ Na Groot-Brittannië had Duitsland het meeste scheepvaartverkeer met India. Dit droeg er aan bij dat het aanstonds dreigende Britse verlies van India een populair politiek-retorisch thema werd in Duitsland. Vanaf 1907 resulteerde dit in beleid van

---

⁶ H. Fischer-Tiné, ‘Indian Nationalism and the “world forces”: transnational and diasporic dimensions of the Indian freedom movement on the eve of the First World War’, *Journal of Global History* 2.3 (2007) 325-344: 328.

⁷ Florian Ilies geeft een prachtig beeld van deze steden als werkplaatsen voor progressieve ideeën, al besteedt hij geen aandacht aan niet-Westerse anti-imperialisten: F. Ilies, *1913: the Year Before the Storm* (Londen 2013).

⁸ K. Manjapra, ‘The Illusions of Encounter: Muslim “minds” and Hindu revolutionaries in First World War Germany and after’, *Journal of Global History* 1.3 (2006) 363-382: 366.

het *Auswärtiges Amt* om Indiase revolutionairen actief te steunen, en opstand in India te bevorderen.⁹ Het einddoel van het aldus ontstane partnerschap was het uitlokken van een volksopstand in India. Dit beleid werd intellectuele kracht bijgezet door de toenemende belangstelling voor *Völkerkunde* aan de Duitse academie, waar de Indiase revolutionairen werden gezien als bewijs dat het moslimfanatisme zich snel en wijd verbreidde, en een belangrijke destabiliserende factor in Brits Azië was.¹⁰

Met dit laatste imago hadden de Indiase revolutionairen opvallend genoeg weinig moeite, ook al ging het vaker om hindoe-fanatici of doctrinaire anarchisten dan om moslims. Alle steun was welkom, en Pratap stond niet alleen in zijn opvatting dat de Duitsers vooraleerst geen vrienden van de Britten waren – en daarom een geschikte bondgenoot, ongeacht hun onhandige of zelfs foutieve interpretaties van de redenen voor de onrust in India. Zo kwam een klein maar actief netwerk van Indiase revolutionairen tot stand, dat tegen het uitbreken van de oorlog kon steunen op Duitse contacten in hoge posities.

Historici zijn voornamelijk geïnteresseerd geweest in de anti-imperialistische netwerken in grote metropolen als Londen, New York, en Tokyo.¹¹ Recenter is er aandacht gekomen voor de manier waarop zulke netwerken met elkaar in verbinding stonden, zowel door het blootleggen van revolutionaire 'routes' als door een historiografische focus op hypermobile actieven die zich binnen verschillende netwerken bewogen als *expatriate patriots*.¹² Dit is onderdeel van een historiografische verschuiving die stelt dat de toename van internationalistische partijen, bewegingen, verenigingen, en organisaties vanaf de Eerste Wereldoorlog een mondiaal fenomeen was, dat zich gelijktijdig voordeed in steden op alle

---

⁹ Manjapra, 'The Illusions of Encounter', 363.

¹⁰ Ibidem, 368-369.

¹¹ Zie o.a. Fischer-Tiné, 'Indian Nationalism and the "world forces"'; T.R. Sareen, *Indian Revolutionaries, Japan and British Imperialism* (New Delhi 1993); A. Ganachari, 'Two Indian revolutionary associations abroad: some new light on the Pan Aryan Association and the Indo-Japanese Association', in: A. Ganachari, *Nationalism and social reform in a colonial situation* (New Delhi 2005) 137-147; A.C. Bose, *Indian Revolutionaries Abroad* (Patna 1971).

¹² Zie o.a. M. Ramnath, *The Haj to Utopia: How the Ghadar Movement Charted Global Radicalism and Attempted to Overthrow the British Empire* (Santa Cruz CA 2011); C. Stolte, *Orienteering India: Interwar Internationalism in an Asian Inflection, 1917-1937* (Leiden diss. 2013).

continenten, van Sydney tot Caïro en Moskou.¹³ Deze nieuwe richting zet zich af tegen het idee dat niet-westerse internationalisten slechts aansluiting zochten bij bestaande westerse fora om een plek te verwerven in de internationale arena. Hoewel dit laatste uiteraard ook gebeurde, vertelt het slechts het halve verhaal.¹⁴

Een korte blik op Prataps snelle integratie in het Europese netwerk van Indiase revolutionairen is verhelderend. Na aankomst in Genève kreeg hij Krishnavarma's adres van een jonge Egyptische activist. Krishnavarma bracht hem vervolgens in contact met Har Dayal, een activist die Indiase revolutionairen aan de Amerikaanse westkust had samengebracht in de slagvaardige beweging *Ghadar* [opstand], maar naar Berlijn was gevlucht omdat hij in de VS al snel gezocht werd voor het verspreiden van anarchistische literatuur. Har Dayal was tijdens de Eerste Wereldoorlog actief in verschillende anti-Britse initiatieven en was lid van het zogeheten Berlijn-India Comité. Har Dayal organiseerde op zijn beurt voor Pratap een ontmoeting met Virendranath Chattopadhyaya, een Indiase anti-imperialist die nog beter ingevoerd was in de Berlijnse politiek, en net als Dayal zelf verlof had gekregen om alle vergaderingen over India van het *Auswärtiges Amt* bij te wonen.¹⁵

In Berlijn ging het snel. Pratap werd uitgenodigd voor recepties en banketten, in alles geassisteerd door Otto Günther von Wesendonk, een diplomaat die wegens zijn kennis van Azië benoemd was tot Oriëntalist bij de *Nachrichtenstelle für den Orient*. Hij kreeg een tour van het Oostfront samen met Abdul Karim, de vicepresident van het Turkse parlement. De volgende toevoeging aan hun groep was Muhammad Barakatullah, een activist die Urdu had gedoceerd aan de Universiteit van Tokyo en van daaruit sinds 1910 het anti-imperialistische tijdschrift *Islamic Fraternity* publiceerde.¹⁶ Kort voor het uitbreken van de oorlog hadden de Britten de Japanse autoriteiten

---

¹³ Voor een goede theoretische inkadering hiervan, zie: A. Arsan, S.L. Lewis, en A. Richard, 'The Roots of Global Civil Society and the Interwar Moment', *Journal of Global History* 7.2 (2012) 157-165.

¹⁴ De commissies van de Volkerenbond, de Internationale Alliantie voor Vrouwen en de Internationale Vredesbeweging zijn voorbeelden van organisaties die in het interbellum wel een sterke stijging zagen in het aantal deelnemers uit de koloniale wereld.

¹⁵ Ramnath, *Haj to Utopia*, 73.

¹⁶ British Library, Asia and Pacific Collections, India Office Records (hierna: IOR), L/P&J 12/157: Indians in Japan.

overgehaald hem te deporteren, waarna Barakatullah halsoverkop een boot naar Amerika nam en zich bij Ghadar aansloot; en vervolgens evenals Har Dayal kansen zag in Berlijn. Barakatullah's kennis van het Perzisch zou in Afghanistan goed van pas komen, en hij reisde daarom de expeditie vooruit naar Istanbul om voorbereidingen te treffen.

Na overleg binnen deze groep werd het plan voor de missie voorgelegd aan Wilhelm II. De Turkse oorlogsminister – en schoonzoon van de Sultan – Enver Pasha was reeds op de hoogte. Aangezien Pratap van adellijke afkomst was, werd hij benoemd tot titulair hoofd van de expeditie en ontving hij van de Kaiser de Orde van de Rode Adelaar, Tweede Klasse.¹⁷ De andere leden van de expeditie werden nu ook benoemd. Onder hen waren prominente figuren zoals de diplomaat Otto Werner von Hentig en de militair attaché Oskar Niedermayer, maar het reisgezelschap bestond ook uit een aantal Afghaanse *Afridi*-soldaten.¹⁸ Pratap had speciale toestemming gekregen om in de krijgsgevangenkampen vrijwilligers te werven en anti-Britse sentimenten aan te wakkeren, en had daar veel gehoor gekregen.¹⁹ Op 10 april 1915 vertrok de expeditie uit Berlijn, met als eerste bestemming Istanbul.

De Niedermayer-Von Hentig expeditie

Het pan-islamitische karakter van de expeditie werd kracht bijgezet door een audiëntie met de Sultan. De expeditie ontmoette ook één van de zonen van Hoessein bin Ali, de *sharif* van Mekka en latere koning van de Hejaz. De Sultan verschaftte bovendien brieven aan de expeditie, geadresseerd aan de emir van Afghanistan en aan enkele heersers over de Indiase vorstenlanden. Deze brieven ondertekende de sultan als *Khalifa*, daarmee zijn suzereiniteit over alle moslimgebieden benadrukkend.²⁰ Terwijl de groep met Enver

---

¹⁷ Pratap, *My Life Story*, 41-42.

¹⁸ De Afridi zijn een Pashtun sprekende stam uit het gebied ten westen van Peshawar (in het huidige Pakistan) en het oosten van Afghanistan. Voor deze expeditie waren zij geschikt vanwege hun kennis van zowel de regio als de taal.

¹⁹ H. Liebau, 'The German Foreign Office, Indian Emigrants and Propaganda Efforts among the Sepoys', F. Roy, H. Liebau en R. Ahuja ed., *When the war began, we heard of several kings'. South Asian Prisoners in World War I Germany* (New Delhi 2011) 96-129: 125.

²⁰ Pratap, *My Life Story*, 44.

Pasha in conclaaf was over de details van de expeditie, zoals de logistiek van de doorreis naar Bagdad, begon de slag bij Gallipoli. De eensgezindheid en het anti-Britse karakter van de groep werd bevestigd toen de Indiase, Duitse, en Turkse deelnemers kennis namen van de eerste Britse krijgsgevangenen die door de straten van Istanbul werden geparadeerd. Pratap beschrijft hoe hij vanuit zijn kamer in het beroemde Pera Palace Hotel op het spektakel neerkeek.²¹

De rest van Pratap's verslag van de reis naar Kabul leest als de advertentie van een reisbureau. De groep passeert de heilige tombes van Konya, rijdt door de Tarsusbergen, en dineert in Aleppo. Melk en boter worden geleverd door nomaden, en na een bootreis over de Eufraat bereiken ze Bagdad te paard. In Isfahan is de vakantie ten einde voor de Indiase deelnemers. Zij ontmoetten daar Abdur Rahman en Abdur Rab, twee andere Indiase revolutionairen in ballingschap. Met name de laatste zou later een belangrijke rol spelen in de Indiase revolutionaire gemeenschap. Voorzien van een strategie die erg leek op die van de Niedermayer-Von Hentig expeditie, zou hij na de oorlog jonge Indiase moslims onderscheppen die op weg waren naar Ankara om het kalifaat te redden. De zogeheten *muhajirs* waren op reis getogen uit religieuze solidariteit, en werden door Abdur Rab ervan overtuigd dat ze hun geloofsgenoten meer hielpen door het imperialisme ten val te brengen dan door hun reis naar Ankara te vervolgen. Rab zelf was tegen deze tijd een Sovjetagent, en won hen aldus voor de Aziëpolitiek van de Comintern.²² Ook Barakatullah zou later een soortgelijke tactiek inzetten door in Azië pamfletten te circuleren met de titel 'Bolshevism and the Islamic Nations', waarin hij het communisme met de islam verzoende door aan te tonen dat concepten zoals *zakat* en *bait-ul-mal* niet alleen islamitische, maar ook communistische principes waren.²³ Deze anti-imperialistische contacten en strategieën dateren voor een belangrijk deel uit de Eerste Wereldoorlog.

In de tussentijd werd de expeditie bijna in de kiem gesmoord door een cordon van Britse en Russische troepen, die lucht hadden gekregen van

---

²¹ Pratap, *My Life Story*, 44.

²² Mohammad Abdur Rabb Barq to the Comrades of the Third International, Second Congress, Baku, 10 August 1920. In: P. Roy, S.D. Gupta and H. Vasudevan, *Indo-Russian Relations 1917-1947: Select Documents from the Archives of the Russian Federation, Part I* (Calcutta 2000) 25-26.

²³ G. Adhikari, *Documents of the History of the Communist Party of India. Vol. 1, 1917-1922* (New Delhi 1971) 126.

het project. Het werd een race tegen de klok, waarbij iedereen probeerde om als eerste de Afghaanse grens te bereiken. De expeditie splitste zich voor de veiligheid op en nam verschillende routes door de Oost-Iraanse woestijn. De eerste groep verloor een aantal mensen en arriveerde in Herat minus een deel van de bagage en hun documenten. Niedermayer, anderzijds, had onderweg een ontdekkingsreiziger en zes Oostenrijkse en Hongaarse soldaten opgeduikeld, die ontsnapt waren uit een Russisch krijgsgevangenenkamp.²⁴ Vanaf Herat was de expeditie veilig. Ruim voorbij de Russische en Britse invloed, hadden nu gezanten van de emir de verantwoordelijkheid voor de vrijheid en het comfort van de groep, en op 2 oktober bereikten ze Kabul. In Pratap's woorden:

A crowd of people came out to greet us. A detachment of Afghan troops under a local Turkish officer gave us military salute (sic). We were led into our guesthouse, the fountain Bagri Baber.²⁵ Beds of flowers were in full bloom. The fountain was playing and the garden was in a gala dress. Every one of us received rooms in the Baber palace. Again, all our requirements were attended to. We were State guests.²⁶

Afb. 1 Groepsfoto van de expeditie voor een Duitse en Turkse vlag, mei 1916. Bibliotheca Afghanica, Afghanistan Instituut, Bubendorf. Collectie Von Hentig, vH 038.

---

²⁴ T.L. Hughes, 'The German Mission to Afghanistan, 1915-1916', *German Studies Review* 25.3 (2002) 447-476: 462.

²⁵ Bagh-e-Babur. Dit was juist voor de Indiase deelnemers een historische locatie, aangezien het een door de Mughals aangelegd park is. Rond 1880 was er een residentie aan toegevoegd, en begin twintigste eeuw een karavanserai.

²⁶ Pratap, *My Life Story*, 48.

Uiteraard moest het welslagen van de expeditie worden vereeuwigd. In afbeelding 1 wordt het officiële interstatelijke karakter van de missie duidelijk naar voren gebracht, getuige ook de Duitse en Ottomaanse vlaggen achter de groep. Zittend, van links naar rechts, vindt men alle hoofdrolspelers in de expeditie: Kasim Bey, gezant namens de Ottomaanse Sultan; Werner Otto von Hentig; Pratap; Oskar Niedermayer; en Barakatullah. Staand, eveneens van links naar rechts, ziet men drie figuren in eenvoudiger kledij: eerst Walter Röhr, een jonge Duitse koopman die vanwege zijn kennis van het Turks en Perzisch tot assistent van Von Hentig was benoemd;²⁷ luitenant-kapitein Kurt Wagner, die na het vertrek uit Kabul nog met een kleine troepenmacht naar Teheran doormarcheerde;²⁸ en de jonge luitenant Günther Voigt.

Dit alles klinkt alsof de emir hen welgezind was, maar daarover kan men twifelen. Na de ontvangst wachtte de groep maar liefst drie weken op een ontmoeting met koning Habibullah. Afghanistan bewaakte zorgvuldig haar neutraliteit in de oorlog, en stond nog onder een vriendschapsverdrag met de Britten – twee zaken die een al te vriendelijke ontvangst van de expeditie bemoeilijkten. Wat volgde was een behoedzaam diplomatiek spel, waarin de Indiase revolutionairen betere kansen hadden dan Von Hentig en zijn Duitse collega's. Hoewel Habibullah geenszins van plan was zich aan Duits-Ottomaanse kant in de oorlog te mengen, wenste hij de Duitsers noch de sultan voor het hoofd te stoten, en zo duurde het lange tijd voordat hij toegaf niet mee te zullen werken. Een extra complicatie werd gevormd door het feit dat noch Habibullah's hof, noch de Afghaanse publieke opinie zijn vriendschapsverdrag met de Britten kon waarderen. Mahmud Tarzi, één van Afghanistan's bekendste intellectuelen en de vader van de Afghaanse journalistiek, schreef bijvoorbeeld in het periodiek *Siraj-ul-Akhhbar* [licht van het nieuws] dat Afghanistan er goed aan zou doen niet voor de Britten te buigen, maar te handelen in het belang van de Afghaanse nationale waardigheid.²⁹ Terwijl de emir probeerde iedereen te vriend te houden, maakten juist de Indiase expeditieleden handig gebruik van zijn benarde positie.

---

²⁷ Hughes, 'The German Mission to Afghanistan', 459.

²⁸ 'Für Kaiser Wilhelm durch die Salzwüste', *Der Spiegel*, 34.6 (1980) 130.

²⁹ Voor Tarzi's visie op politiek en media, zie: M.H. Sadat, 'The Afghan Experience Reflected in Modern Afghan Fiction (1900-1992)', *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 28.2 (2008) 291-309: 293-295.

Op Brits verzoek had de emir al bij het uitbreken van de oorlog Indiase moslims geïnterneerd, die als vrijwilligers op weg waren naar Anatolië. Pratap en Barakatullah zetten de pan-islamitische retoriek nu in om hun eigen positie te versterken. Ze vroegen de emir hoe het mogelijk was dat hij geloofsgenoten in ketenen hield. Hadden de Britten werkelijk meer aanspraak op zijn solidariteit? Dit was een teken van welwillendheid waarmee de emir relatief pijnloos de expeditie tevreden kon houden, en hij liet de Indiase gevangenen daarom vrij. Vanuit Indiaas perspectief was dit echter in het geheel geen kleine geste. Onder de gevangenen bevond zich Ubeidullah Sindhi, een van de leiders van de islamitische *Deoband* school, die als onderdeel van een pan-islamitisch initiatief onderweg was om steun bij de Centrale Machten te vragen voor een revolutie in India.³⁰ Niet alleen liepen de plannen van Sindhi en Pratap parallel, ze hadden ook gemeenschappelijke kennis. Mukhtar Ahmed Ansari, bijvoorbeeld, werkte in Delhi met Sindhi samen toen deze de Indiase missie naar de Balkanoorlog organiseerde, waarbij Pratap en zijn jaargenoten van Aligarh zich wilden aansluiten.³¹ Dit was dus een waardevolle groep om de missie te versterken. Onder de vrijgelaten gevangenen bevonden zich ook twee sikhs, maar dat mocht de pan-islamitische retoriek verder niet deren.

'Provisional Government'

Terwijl de Duitsers in spanning afwachtten, breidde de invloed van de Indiase groep zich verder uit. Zij cultiveerden contacten met de Afghaanse prinses, in het bijzonder met de toekomstige emir Amanullah Khan, en achtten al snel hun positie sterk genoeg om een volgende stap te zetten. Het einddoel van de expeditie was tenslotte niet alleen om Habibullah aan de Centrale Machten te verbinden, maar ook om door de aldus ontstane jihad een volksoptocht in India te ontketenen. Daarom richtten zij op 1 december 1915 de Provisional Government of Free India in Exile op. Pratap werd benoemd als 'life president', Barakatullah als premier, en

---

³⁰ De zogeheten *Silk Letter Conspiracy*. De samenzwering kreeg zijn naam vanwege de onderschepping van Ubeidullah's brieven aan de Sultan, die geschreven waren op zijde. Zie: N.M. Qureshi, *Pan-Islam in British Indian Politics: A Study of the Khilafat Movement, 1918-1924* (Leiden 1999) 79-82.

³¹ S.T. Wasti, 'The Indian Red Crescent Mission to the Balkan Wars', *Middle Eastern Studies* 45.3 (2009) 393-406.

Ubeidullah Sindhi als minister van Binnenlandse Zaken.³² Uit de bevrijde gevangenen werden er twee benoemd als staatssecretarissen: Mohammed Ali en Allah Nawaz. Evenals de eerder genoemde Abdur Rab zou ook Mohammed Ali later toetreden tot de Comintern, en trachten de Indiase revolutie te bevorderen met steun van de Sovjetregering.³³

Afb. 2 Mahendra Pratap in functie in Kabul, mei 1916. Bibliotheca Afghonica, Afghanistan Instituut, Bubendorf. Collectie Von Hentig, vH040

Niedermayer, Von Hentig en Kasim Bey waren bij de oprichting aanwezig en spraken, naar Prataps zeggen, warme en bemoedigende woorden.³⁴ Barakatullah bevestigt dit later in een brief en preeft de samenwerking met de Duitse en Ottomaanse partners.³⁵ Het is indicatief voor de lastige positie van de emir dat hij wel bereid was om een verdrag aan te gaan met deze Provisional Government, terwijl hij zich niet wenste te scharen aan de kant van de Centrale Machten. Hij was zelfs bereid een poging te faciliteren voor Pratap en zijn collega's om Russische steun te verwerven. Pratap schreef als 'president' een brief aan de tsaar, op goudplaat, en Mohammed Ali en Shamsheer Singh, één van de bevrijde sikhs, vertrokken naar het Russisch Turkistan om de brief te bezorgen. In de tussentijd vervaardigde de 'regering' zelfs

een vlag, zie afbeelding 2.

Deze foto verdient enige toelichting, omdat zij de complexiteiten van de missie uitstekend weergeeft. Pratap draagt de door keizer Wilhelm II verleende Orde van de Rode Adelaar. In zijn hand houdt hij het schrijven van de Duitse rijkskanselier Theobald von Bethmann-Hollweg aan de Indiase vorsten. In deze brief vraagt de kanselier aan de emir om alle mogelijk maatregelen te treffen tot bevordering van de doelstellingen van de

---

³² Pratap, *My Life Story*, 51.

³³ Hughes, 'The German Mission to Afghanistan', 470.

³⁴ Pratap, *My Life Story*, 54.

³⁵ Nationaal Archief India (hierna: NAI), New Delhi. Persoonlijk archief Pratap, Correspondentie 2: dagboek Barakatullah, 21 september 1916.

Indiase revolutionairen, waarbij de emir kan rekenen op 'daadkrachtige ondersteuning van de keizerlijke regering.'³⁶ Aan de muur hangt de door Pratap zelf ontworpen vlag van de regering van vrij India in ballingschap. Een kleiner exemplaar van de vlag ligt op het Perzische tapijt op de grond. Pratap zelf draagt een witte tulband, maar ook zijn Europese broek en schoenen zijn duidelijk zichtbaar. Deze foto is bewust geënceneerd en geeft de samenkomst van Duitse, Afghaanse en Indiase elementen in de expeditie goed weer.

Terwijl Pratap en zijn collega's aldus de revolutie voorbereidden, boekte het Duits-Turkse deel van de groep ook enige vooruitgang. Ze vierden kerstmis – compleet met rode wijn en cognac – samen met Habibullah, en schreven samen de eerste versie van een vriendschapsverdrag tussen Duitsland en Afghanistan. In januari lag er een tekst die ook plannen voor Perzië, India, en Russisch Turkestan omvatte. De tekst als geheel was onwaarschijnlijk gunstig voor Habibullah, in de zin dat het Afghanistan 100.000 nieuwe geweren, 300 stuks artillerie, en 10.000.000 Britse ponden beloofde ter modernisering van het leger. Aanvullend zou nog Duitse militaire steun worden geboden in het geval van een Britse of Russische aanval. Niedermayer en Von Hentig tekenden het verdrag zonder te overleggen met Berlijn. Von Hentig telegrafeerde slechts dat de voorwaarden voor een offensief in Centraal-Azië uitstekend waren, en dat het nodig was om nu door te zetten.³⁷

Was de emir van gedachten veranderd over zijn neutraliteit? Dat lijkt niet het geval te zijn. Niet alleen was het verdrag zo opgesteld dat Berlijn onmogelijk kon toestemmen; maar ook verbond de emir gaandeweg een aantal extra voorwaarden aan zijn deelname, hetgeen het grootste deel van de lente van 1916 in beslag nam. Zo was de trainerende bepaling opgenomen dat de *Kaiser* zelf het verdrag zou ondertekenen. Bovendien zou Afghanistans oorlog pas beginnen nadat 20.000 Duitse en Turkse troepen waren gearriveerd ter protectie. Alsof dat niet genoeg was, bepaalde de derde en meest onmogelijke voorwaarde dat India eerst in opstand moest komen alvorens Afghanistan tot actie zou overgaan. Voor Niedermayer en Von Hentig was dit voldoende om zich te realiseren dat Habibullah zich niet aan hun kant zou scharen, al gingen de verdragsonderhandelingen door. Een extra klap voor de expeditie kwam enkele maanden later, toen ook het

---

³⁶ NAI, New Delhi. Persoonlijk archief Pratap, Correspondentie 1: Hollweg aan Pratap, 17 april 1915.

³⁷ Hughes, 'The German Mission to Afghanistan', 471.

Auswärtiges Amt zich terugtrok. Vanuit Berlijn leek een revolutie in India steeds verder weg, en de inspanningen en uitgaven die men zich daartoe had getroost, leken niet langer de moeite waard. Niedermayer en Von Hentig verlieten Kabul in mei. In juli 1916 kwam het slotwoord van de Duitse consul in Istanbul: hij schreef naar Berlijn dat het niet langer nodig was om ‘nog geld te spenderen aan wat nu gezien moet worden als een fantasievol utopisch plan.’³⁸

Vanuit Indiaas perspectief verliepen de zaken aanzienlijk beter. Het instellen van een voorlopige regering wekte de verwachting dat de emir spoedig de jihad zou uitroepen. Dat gold ook voor de bevolking van Kabul; mede door opiniemakers als Tarzi stroomden mensen naar het hof om bij de jihaddeclaratie aanwezig te zijn.³⁹ Het gedraal van Habibullah was bovendien voldoende om allerlei geruchten in gang te zetten met betrekking tot India en het half getekende Afghaans-Duitse verdrag. In Delhi circuleerde bijvoorbeeld een mysterieuze brief, waarvan werd beweerd dat deze ondertekend was door de emir, waarin de stamhoofden in het grensgebied tussen Brits India en Afghanistan aangezet werden tot de heilige oorlog. Tot grote vreugde van Pratap en zijn collega’s hechtten de Britten geloof aan de geruchten, en belegden zij ogenblikkelijk een *jirga* (vergadering van stamhoofden) in Peshawar, waar de leiders extra Britse subsidie werd beloofd.⁴⁰

Niet gehinderd door het wegvallen van Duitse officiële steun uit Berlijn, zette de voorlopige regering in ballingschap haar missie voort. In augustus reisde Pratap met enkele collega’s naar Mazar-i-Sharif, en kreeg van de gouverneur aldaar toestemming om via de noordgrens van Afghanistan heen en weer te reizen naar Rusland. Enkele maanden later trok het gezelschap de Pamirs in, en in het voorjaar van 1917 reisden zij naar Nepal. Pratap geeft eerlijk aan dat noch de Turken, noch de Afghanen hen tegen deze tijd steunden – Turkije had op 10 maart Bagdad verloren, en de Britse overwinningen in de regio baarden hen te grote zorgen om nog verder aan het project mee te werken. Voor de lokale machthebbers lag dat anders. De gouverneur van Khanabad, in de provincie Kunduz, verklaarde

---

³⁸ Duits Consulaat Istanbul aan Auwärtiges Amt, 8 juli 1916, in: Majapra, ‘The Illusions of Encounter’, 376.

³⁹ Tot hun teleurstelling bleek de declaratie er één te zijn van neutraliteit en nationale eenheid zolang de oorlog duurde, zie: Hughes, ‘The German Mission to Afghanistan’, 471.

⁴⁰ *Ibidem*.

een missie naar Nepal te faciliteren, want hij was 'prepared to risk all to save Islam.'⁴¹ Op het eerste gezicht lijkt het opmerkelijk dat een missie naar een hindoe maharaja de islam zou helpen, maar dit moet in een ander licht worden gezien. Anti-Britse actie werd in deze periode vooral beschouwd binnen een anti-imperialistische context, en werd daarmee gezien als bevorderlijk voor de zelfbeschikking van moslimlanden in Azië.⁴²

Epiloog

De Indo-Duits-Turkse missie kwam op 2 oktober 1915 aan in Kabul, en het Duits-Turkse deel zou acht maanden in die stad verblijven. Het effect van de missie op het verloop van de Eerste Wereldoorlog was zeer gering. Het effect op het Afghaanse hof was echter desastreus: Habibullah moest zijn diplomatieke spagaat met de dood bekopen. De overtuiging aan Britse zijde dat Amanullah achter de aanslag op Habibullah zat, leidde tot spanningen, en in 1919 tot de korte maar heftige derde Anglo-Afghaanse oorlog.⁴³ Het effect op de Indiase revolutionaire beweging was positiever. Dit gold voor zowel de groep in Berlijn als voor de zelfverklaarde 'jihadis' in Kabul. De eerste groep kwam letterlijk vast te zitten in Berlijn: door hun betrokkenheid bij het *Auswärtiges Amt* in oorlogstijd zagen zij allen arrestatiebevelen tegen zich lopen. Ze konden niet doorreizen naar Londen, maar evenmin terug naar India. Dit probleem erkennend, bleef de Duitse staat het levensonderhoud betalen van de betrokken revolutionairen. Het is daarbij interessant te vermelden dat de Duitse nederlaag in de oorlog het enthousiasme van Indiase radicalen voor Duitsland niet verminderde. Het aantal Indiërs in Berlijn steeg verder tijdens de Weimarrepubliek, en de leden van het Berlijn-India Comité namen een leidersrol op zich tijdens het interbellum.

Voor de Indiase groep in Kabul was de expeditie eveneens het startschot voor iets groters. De Sovjet-Unie bleek, althans in de vroege jaren

---

⁴¹ Pratap, *My Life Story*, 56.

⁴² Voor dit argument, zie: 'Editorial', *Khilafat Bulletin* (gepubliceerd door de Central Khilafat Committee of India te Bombay) 11 augustus 1922: 2.

⁴³ M. Barthorp, *Afghan Wars and the North-West Frontier 1839-1947* (New Delhi 2002 [1982]) 150-151. Overigens was dit de jihad waar de stammen aan de grens op hadden gewacht: 80.000 man mengde zich in de strijd, meer dan het totale aantal gemobiliseerde Afghaanse krachten.

twintig, revolutie in Azië onder de vlag van islamitische solidariteit en anti-imperialistische jihad te steunen. Dit was niet slechts een onderdeel van het Cominternbeleid om een revolutie in Azië te ontketenen, maar werd actief en in die termen bevorderd. Zo werd de jihad uitgeroepen op het ‘congres voor de onderdrukte volkeren van het oosten’, gehouden in Baku in september 1920.⁴⁴ Pratap en Barkatullah ontmoetten zowel Lenin als Trotski kort na de oorlog, en verspreidden hun revolutionaire boodschap in de jaren twintig via de Universiteit voor de Arbeiders van het Oosten (KUTV) in Tasjkent en Moskou.⁴⁵ Het grootste deel van dit instituut werd gezuiverd onder Stalin, inclusief enkele van de Indiase betrokkenen, en vanaf de late jaren twintig was samenwerking met de Sovjet-Unie voor de meeste Indiase revolutionairen niet langer een optie. Pratap zelf verlegde zijn werkterrein naar Oost-Azië, en bleef actief in revolutionaire kringen tot aan de onafhankelijkheid van India in 1947.⁴⁶

Vanuit het perspectief van de Indiase émigrés was de samenwerking met het Duitse bestel, ontstaan in de openingsjaren van de twintigste eeuw en doorgezet in oorlogstijd, een pragmatische alliantie. De pan-islamitische retoriek waarin men de belangen van een groot deel van Centraal-Azië en Noord-India kon vangen, was voor beide kanten een nuttig instrument. Tijdens de Niedermayer-Von Hentig expeditie vielen de belangen van Duitse diplomaten, Ottomaanse bestuurders en Indiase anti-imperialisten tijdelijk samen. Maar hoewel Niedermayer en Von Hentig nog lange en glansrijke carrières zouden hebben na de expeditie, was deze slechts voor de Indiase deelnemers een succes. Zij konden na de troonsbestijging van Amanullah Khan nog jaren gebruik maken van Kabul als uitvalsbasis voor hun werk.

---

⁴⁴ J. Riddell red., *To See the Dawn: Baku, 1920- First Congress of the Peoples of the East* (New York 1993) 230-232.

⁴⁵ Staatsarchief Maharashtra, Home Special file 543(2) Bolshevism – Note by the India Office London on the Indian Communist movement for the period 21/02/1922 to 10 May 1923.

⁴⁶ Voor het vervolg van Prataps carrière, zie: C. Stolte, “Enough of the Great Napoleons!” Raja Mahendra Pratap’s Pan-Asian projects (1929–1939) *Modern Asian Studies* 46.2 (2012) 403-423.